

УДК 351.77(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.43>**К.М. Куркова**

доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0000-0002-4259-5511

Л.І. Луценко-Миськів

доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0000-0002-2939-7457

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Статтю присвячено аналізу проблем соціальної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період в Україні, виявленню основних викликів, з якими стикаються військові після повернення з війни, а також оцінці ефективності наявних програм підтримки.

Соціальна адаптація військовослужбовців після повернення з війни є надзвичайно важливою темою для сучасного українського суспільства. Військовослужбовці, які брали участь у бойових діях, часто стикаються з численними викликами, що можуть негативно вплинути на їхнє психічне та фізичне здоров'я. Відсутність належної підтримки може призвести до соціальної ізоляції, депресії та інших психологічних проблем. Успішна адаптація є необхідною для забезпечення стабільності в суспільстві та безпеки кожного громадянина.

Одним із ключових аспектів соціальної адаптації є інтеграція військовослужбовців у цивільне життя. Після довгого періоду служби в армії повернення до мирного життя може бути дуже складним. Військовослужбовці можуть відчувати труднощі в пошуку роботи, встановленні нових соціальних зв'язків та налагодженні стосунків у сім'ї. Недостатня підготовка до цивільного життя може посилити ці проблеми. Тому важливо створювати програми підтримки, які допоможуть військовим успішно адаптуватися до нових умов.

Психологічна підтримка є ще одним важливим елементом соціальної адаптації. Військовослужбовці, які пережили бойові дії, часто страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем. Відсутність професійної допомоги може призвести до серйозних наслідків для їхнього здоров'я та благополуччя. Психологічна реабілітація повинна бути доступною та якісною, щоб допомогти військовим подолати травматичний досвід. Підтримка родини та близьких також є важливим фактором у цьому процесі.

Соціально-економічна підтримка військовослужбовців включає забезпечення їхньої фінансової стабільності та можливостей для професійного розвитку. Багато військових після демобілізації стикаються з проблемами працевлаштування та недостатнім рівнем доходів. Програми перекваліфікації та професійної освіти можуть значно покращити їхні шанси на успішну інтеграцію у ринок праці. Державна підтримка в цьому напрямку є ключовою для забезпечення гідного рівня життя військовослужбовців та їхніх сімей.

Крім того важливою є громадська підтримка та визнання заслуг військовослужбовців. Суспільство повинно виявляти повагу та вдячність до тих, хто захищав країну у важкі часи. Організація різноманітних заходів, присвячених вшануванню ветеранів, сприяє зміцненню морального духу та почуттю власної гідності серед військових. Така під-

тримка допомагає військовослужбовцям відчувати себе потрібними та цінними членами суспільства.

Дослідження соціальної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період є необхідним для розробки ефективних програм реабілітації та підтримки. Глибокий аналіз потреб та проблем військових дозволить створити системний підхід до їхньої адаптації, враховуючи всі аспекти – від психологічного до соціально-економічного. Такий підхід допоможе знизити рівень соціальної напруженості та забезпечити стабільний розвиток суспільства. Вивчення цього питання є важливим внеском у зміцнення безпеки та благополуччя країни.

Ключові слова: соціальна адаптація, військовослужбовці, післявоєнний період, психологічна підтримка, інтеграція, професійний розвиток, реабілітація, суспільна підтримка, посттравматичний стрес, працевлаштування.

Постановка проблеми. Війна в Україні призвела до значних втрат серед військовослужбовців, що має серйозні соціальні та психологічні наслідки. Тисячі військових загинули або отримали поранення, залишаючи свої родини без підтримки та захисту. Повернення поранених та тих, хто пережив бойові дії, до цивільного життя вимагає спеціалізованої підтримки та реабілітації. Часто військовослужбовці стикаються з відсутністю належної медичної та психологічної допомоги. Виникають проблеми з працевлаштуванням, оскільки багато хто не має відповідних навичок для роботи в мирному житті. Соціальна ізоляція та відчуження від суспільства стають постійними супутниками багатьох ветеранів. Родини військових також потребують психологічної підтримки для адаптації до нових умов життя. Суспільство не завжди готове приймати та розуміти потреби тих, хто повертається з війни. Відсутність системних програм підтримки та реабілітації ускладнює процес інтеграції ветеранів у мирне життя. У зв'язку із наведеним, необхідність створення комплексної системи підтримки та реабілітації військовослужбовців стає одним із пріоритетних завдань для держави та суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження соціальної адаптації військовослужбовців базується на широкому спектрі наукових робіт, які аналізують соціальні, медико-психологічні та соціально-психологічні аспекти адаптації особистості. Вивчення цих питань здійснюється як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, що дозволяє створити комплексний підхід до розуміння викликів, з якими стикаються ветерани після повернення до цивільного життя. Серед

зарубіжних дослідників слід виділити роботи таких авторів як Вільямс С., Калхун Л., Кишбог Д., Лауфера Р. та Холла В., які зосереджуються на впливі бойового стресу та методах психологічної реабілітації ветеранів. Їхні роботи вносять значний вклад у розуміння процесів, що впливають на адаптацію особистості в нових соціальних умовах. Вітчизняні дослідники, такі як Абдурахманов Р., Буковська О., Блінов О., Вакуленко Л., Караян А., Кокун О., Кучер А., Ложін Г., Матейчук Н., Осьодло В., Пророк Н., Сурмяк Ю., Тарабріна Н., Тополь О., Чаплигін А. досліджують психологічні наслідки бойових дій на життєдіяльність військовослужбовців. Їх роботи охоплюють важливі аспекти адаптації, включно з аналізом можливостей та ресурсів для соціально-психологічної реадaptaції. Такі науковці як Басараб С., Васильєв С., Гічун В., Друзь О., Жаліло Л., Кравченко М., Кудрик Л., Локтев М., Мультівана І., Напреєнко О., Сиром'ятников І., Сироп'ятов О., Торговицький Р. та Філатова О. внесли свій вклад у дослідження ширшого контексту адаптації, вивчаючи інтеграцію ветеранів у громадянське суспільство. Їх праці допомагають краще зрозуміти, як ветерани можуть використовувати наявні ресурси для успішної адаптації в нових життєвих обставинах.

Метою статті є аналіз проблем соціальної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період в Україні. Стаття спрямована на виявлення основних викликів, з якими стикаються військові після повернення з війни та оцінку ефективності наявних програм підтримки. Також стаття пропонує рекомендації щодо вдосконалення системи реабілітації та інтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна адаптація військовослужбовців є складним і багатограним процесом, який включає ряд психологічних, соціальних та економічних аспектів. Військовослужбовці, повертаючись з війни, стикаються з безліччю викликів, що потребують комплексного підходу для їх успішної інтеграції у мирне життя.

За визначенням, наданим у Великій українській енциклопедії, соціальна адаптація – це процес і результат активного пристосування індивіда або соціальної групи до вимог та очікувань учасників нової або зміненої соціальної системи [1]. Це визначення є особливо актуальним в умовах повернення українських військових після загарбницької війни російських окупантів. Бриндіков Ю. підкреслює, що ефективна соціальна адаптація залежить не тільки від зовнішніх факторів, таких як соціальне оточення та зміни у фізіологічних процесах, а й від внутрішніх особистісних характеристик. Зокрема важливою є емоційна стійкість, яка забезпечує безпеку особистості та сприяє її психологічній адаптації [2, с. 74]. Вдовиченко Т. акцентує увагу на значущості зайнятості для адаптації військовослужбовців. Його дослідження підтверджують, що успішне працевлаштування є критично важливим для адаптації до нових професійних відносин і умов праці, що вказує на необхідність професійної модифікації та інтеграції військовослужбовців у ринкову систему відносин [3, с. 169]. Цей підхід підкреслює необхідність професійної модифікації та інтеграції військовослужбовців у ринкову систему відносин. Красильщиков А. використовує різні семантичні конструкції для опису адаптації, від «соціальної адаптації» до «соціально-психологічної адаптації», підкреслюючи процес активного пристосування до цивільного середовища [4, с. 118]. Ця позиція звертає увагу на різні аспекти адаптації залежно від контексту та потреб військовослужбовців.

Соціальна адаптація військовослужбовців включає не лише психологічну реабілітацію, але й допомогу в працевлаштуванні, забезпеченні житлом, інтеграції в нові соціальні групи та підтримку з боку держави і громадських організацій. Після

повернення з зони бойових дій військовослужбовці потребують відновлення психологічного стану та фізичного здоров'я, що є критично важливим для їх подальшого життя у мирному середовищі [5, с. 368]. Військові часто стикаються з проблемами посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що ускладнює їхню адаптацію та інтеграцію в суспільство.

Треба зазначити, що Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не містить чіткого визначення самого поняття соціальної адаптації. Проте контекст, в якому вживається це поняття, чітко вказує саме на сферу зайнятості та професійної підготовки як на пріоритети процесу (Пункт 5, стаття 8) [6]. Між тим слід визнати, що складові процесу соціальної адаптації, визначені в офіційних документах, включають не тільки вдосконалення професійних навичок, але й психологічний і правовий компоненти. «Адаптація військовослужбовців та членів їх сімей» включає такі основні складові: психологічну – оволодіння системою цінностей (нормами, установками, зразками поведінки), культурою, які існують у цивільному середовищі, з метою виконання наявних у ньому вимог до особистості; правову – освоєння правових норм, які регламентують соціальний і правовий статус особи, звільненої з військової служби, та членів її сім'ї, визначають їх права, обов'язки і можливості, а також оволодіння інформацією про державні органи, установи і організації, які можуть допомогти в освоєнні таких норм і реалізації своїх прав і можливостей; професійну – залежно від професії спеціалізоване удосконалення наявних професійних знань, умінь і навичок або оволодіння новими та подальше успішне працевлаштування» [7; 8, с. 63].

Саме тому у післявоєнний період необхідно створювати умови для повернення військовослужбовців до нормального життя, забезпечувати їх соціальними гарантіями та підтримкою. Досвід інших країн, які стикалися з подібними проблемами, свідчить про важливість наявності державних програм реабілітації та соціальної підтримки. Наприклад у США після повернення військовослужбовців з Іраку

та Афганістану була створена система всебічної підтримки, що включає програми з медичної допомоги, психологічної реабілітації, професійної підготовки та працевлаштування. Особливу увагу приділяють лікуванню ПТСР, на яке страждає значна кількість ветеранів [9].

У Великій Британії функціонує система підтримки ветеранів, що включає надання соціальних пільг, програм перекваліфікації та допомоги у працевлаштуванні. Британські військові також отримують підтримку від держави у вигляді консультаційних послуг та допомоги у вирішенні житлових проблем [10]. Це дозволяє зменшити рівень безробіття серед ветеранів та покращити їхні соціальні умови.

Ізраїль, країна з постійною загрозою військових конфліктів, також має розвинену систему підтримки військовослужбовців. Ветерани отримують допомогу у адаптації до цивільного життя, включаючи психологічну підтримку та соціальне забезпечення. Ізраїльський досвід свідчить про необхідність індивідуального підходу до кожного ветерана, враховуючи його унікальні потреби та досвід [11].

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що **соціальна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період** – це процес комплексної підтримки військових, що включає психологічну реабілітацію, соціально-економічну допомогу та інтеграцію у цивільне життя з метою забезпечення їхнього повноцінного функціонування у суспільстві.

Соціальна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період має свої специфічні ознаки, які свідчать про успішне пристосування до цивільного життя. Ці ознаки включають такі аспекти:

по-перше, *психологічна стійкість*. Військовослужбовці, які успішно адаптувалися, демонструють здатність ефективно справлятися з психологічними наслідками війни, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та інші психологічні проблеми. Вони отримують професійну психологічну допомогу та беруть участь у програмах реабілітації;

по-друге, *соціальна інтеграція*. Адаптовані військовослужбовці активно включаються у соціальне життя, встановлюють

нові соціальні зв'язки, відновлюють стосунки з родиною та друзями. Вони беруть участь у громадських заходах та відчувають підтримку з боку суспільства;

по-третє, *економічна стабільність*. Військовослужбовці, які успішно адаптувалися, мають стабільне працевлаштування або займаються підприємницькою діяльністю. Вони проходять програми перекваліфікації та професійного розвитку, що дозволяє їм знайти роботу, яка відповідає їхнім навичкам та інтересам;

по-четверте, *фізичне здоров'я*. Військовослужбовці підтримують добрий фізичний стан, отримуючи необхідну медичну допомогу та беруть участь у програмах фізичної реабілітації. Вони займаються спортом та дотримуються здорового способу життя;

по-п'яте, *забезпечення житлом*. Адаптовані військовослужбовці мають постійне житло, що сприяє їхній стабільності та відчуттю безпеки. Державні програми допомагають забезпечити їх житловими умовами, відповідними до їхніх потреб;

по-шосте, *юридична обізнаність та підтримка*. Військовослужбовці отримують необхідну юридичну допомогу та знають свої права. Вони звертаються до відповідних організацій для вирішення правових питань та захисту своїх інтересів;

по-сьоме, *громадське визнання та підтримка*. Суспільство виявляє повагу та вдячність до військовослужбовців, визнає їхній вклад у захист країни. Організуються заходи для вшанування ветеранів, що підвищує їхній моральний дух та почуття власної гідності;

по-восьме, *особиста задоволеність та розвиток*. Адаптовані військовослужбовці відчувають задоволення від свого життя, мають чіткі життєві цілі та прагнуть до особистісного розвитку. Вони активно займаються самовдосконаленням та реалізують свій потенціал у різних сферах діяльності.

Робота в цій сфері повинна включати такі напрямки.

Психологічну реабілітацію – надання якісної медичної та психологічної допомоги, створення центрів психологічної підтримки та реабілітації для військовослужбовців та їх родин. Слід відмітити, що основними завданнями психологічної

реабілітації учасників військових конфліктів є: визначення ступеня та характеру розладів психіки, індивідуально-особистісних особливостей поведінки військовослужбовців; оцінка інтелектуальних, перцептивних, емоційних, вольових можливостей військовослужбовців, рівня їх працездатності; визначення необхідних заходів індивідуальної та групової психологічної реабілітації військовослужбовців; зниження психічної напруженості до рівня, що відповідає оптимальній працездатності, усунення негативних психічних виявів за допомогою комплексного використання психологічних, психотерапевтичних, медичних та фізіологічних методів; проведення професійно-психологічної реабілітації, а при втраті професійної придатності – професійної переорієнтації; діагностика психічних станів, аналіз динаміки їх змін; оцінка ефективності психологічної реабілітації військовослужбовців [12, с. 7].

Соціально-економічну підтримку, яка включає 1) розробку та впровадження навчальних програм, які допомагають військовослужбовцям набутися нових професійних навичок та кваліфікацій, необхідних для успішного працевлаштування в цивільних умовах, що може включати курси з ІТ, будівництва, управління проектами, а також інші галузі, що зазнають дефіциту робочих рук; 2) створення спеціалізованих центрів, що допомагають військовим у пошуку роботи через кар'єрні консультації, співпрацю з приватними та державними підприємствами, організацію ярмарків вакансій та надання інформації про ринок праці; 3) програми, які допомагають ветеранам отримати доступ до доступного житла через житлові субсидії, кредити на придбання житла або програми забезпечення житлом для ветеранів, що може включати будівництво спеціалізованих житлових комплексів або адаптацію існуючих будинків під потреби військовослужбовців.

Громадську підтримку, яка включає кілька ключових напрямів діяльності, спрямованих на підвищення поінформованості суспільства про проблеми ветеранів та забезпечення їхньої інтеграції та підтримки. А саме: 1) запуск інформацій-

них кампаній, що мають на меті просвітити громадськість про виклики, з якими стикаються ветерани після повернення додому. Ці кампанії можуть включати публікації в медіа, організацію семінарів та воркшопів, розповсюдження інформаційних буклетів, а також створення тематичних веб-сайтів та соціальних мереж, які допомагають сприяти кращому розумінню проблем ветеранів; 2) взаємодію з медіа для забезпечення точного та чуйного висвітлення питань, пов'язаних з ветеранами, що включає тренінги для журналістів щодо специфіки репортажів про ветеранів, співпрацю з телебаченням та радіо для створення документальних та освітніх програм, які висвітлюють успіхи і виклики, з якими зустрічаються ветерани.

Освітні програми, які відіграють критичну роль у соціальній адаптації військовослужбовців після їх повернення до цивільного життя, забезпечуючи їм необхідні знання та навички для успішного інтегрування у ринкову економіку. По-перше, основою освітніх програм є перекваліфікація, яка дозволяє ветеранам опанувати нові професії згідно з потребами сучасного ринку праці. Це можуть бути курси з цифрових технологій, управління, охорони здоров'я або інших галузей, що мають високий попит. Наприклад, вивчення програмування, цифрового маркетингу чи проектного менеджменту відкриває перед колишніми військовослужбовцями широкі можливості для здобуття кваліфікованої роботи. По-друге, освітні програми також забезпечують можливості для професійного розвитку, дозволяючи ветеранам підвищувати кваліфікацію та просуватися кар'єрними сходами у нових цивільних професіях. Програми можуть включати продовження освіти в університетах, спеціалізовані тренінги та семінари, які не тільки допомагають набутися глибокі знання у вибраній галузі, але й розвивають критичне мислення та лідерські якості. По-третє, важливою складовою є надання допомоги в організації освітнього процесу для сімей ветеранів. Програми, що забезпечують освітні можливості для членів сімей військовослужбовців, сприяють кращій адаптації всієї сім'ї та зміцненню сімейних зв'язків, створюючи міц-

ний фундамент для подальшої успішної інтеграції у суспільство.

Правову підтримку військовослужбовців, яка є вирішальним компонентом їхньої соціальної адаптації після повернення зі служби. Цей аспект охоплює декілька ключових напрямів, що допомагають ветеранам навігувати у складних правових та соціальних реаліях. По-перше, основою правової підтримки є забезпечення доступу до кваліфікованої юридичної допомоги, що включає консультації, представництво у судах та допомогу в інтерпретації законодавства, що регулює питання ветеранів, соціальні пільги, трудові права, житлові питання, медичне забезпечення та інші аспекти, які є критично важливими для їх адаптації до цивільного життя. По-друге, розвиток програм правової освіти для ветеранів сприяє їх самостійності та компетентності у правових питаннях. Включення ветеранів до освітніх курсів та семінарів з правознавства дозволяє їм краще розуміти свої права та обов'язки, а також навчає базових навичок ведення правових справ, що є невід'ємною частиною їх повсякденного життя. По-третє, інтеграція ветеранів у спільноти та підтримка через правові клініки та адвокаційні центри. Ці установи надають не тільки безпосередню юридичну допомогу, але й діють як «мости» між ветеранами та різними гілками влади, допомагаючи оформляти законні вимоги та заяви, забезпечуючи захист їхніх інтересів у державних інституціях. По-четверте, створення та підтримка правових ініціатив, які захищають інтереси ветеранів на законодавчому рівні, що включає лобювання змін у законах та політиках, які впливають на життя ветеранів, а також роботу з правозахисними організаціями, які мають вплив на формування громадської думки та державної політики.

Висновки. Соціальна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період є багатовимірним і комплексним процесом, що вимагає інтегрованого підходу та активної участі як державних, так і недержавних структур. Забезпечення успішної інтеграції ветеранів у цивільне життя залежить від ефективної реалізації програм у таких ключових сферах як освіта, профе-

сійна перепідготовка, правова підтримка, психологічна допомога та соціально-економічна інтеграція. Спільні зусилля уряду, громадського сектору та міжнародних партнерів можуть значно підвищити ефективність цих програм, сприяючи плавному переходу військовослужбовців від бойових умов до мирного життя.

Ключем до успіху є не тільки створення необхідних програм та ініціатив, але й забезпечення їх доступності та адаптованості до індивідуальних потреб кожного ветерана. Врахування унікального досвіду та особистісних особливостей ветеранів допоможе розробити більш цілеспрямовані та ефективні програми. Особлива увага до соціальної підтримки та розуміння ветеранів з боку суспільства, а також поліпшення правових рамок, що захищають їх права та інтереси, створять міцний фундамент для їх успішної соціальної адаптації.

Список використаної літератури:

1. Щудло С., Волович В. Адаптація соціальна. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна
2. Бриндіков Ю. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. 559 с.
3. Вдовиченко Т. Соціальна та професійна адаптація звільнених військовослужбовців як об'єкт фінансового забезпечення. *Світ фінансів*. 2017. № 1 (50). С. 166–180.
4. Красильщиков А. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах). *Демографія та соціальна економіка*. 2005. № 2. 117–125.
5. Озерський І. Нейтралізація посттравматичного стресового розладу демобілізованих бійців АТО. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: збірник наукових праць. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. С. 367–371.
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

7. Концепція Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 року № 1068-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80#Text>
8. Жиленко Р. Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Вип. 2 (45). С. 61–69.
9. Cooper, L., Caddick, N., Godier, L., Cooper, A., Fossey, M. *Transition From the Military Into Civilian Life: An Exploration of Cultural Competence*. Armed Forces & Society. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/312116394_Transition_From_the_Military_Into_Civilian_Life_An_Exploration_of_Cultural_Competence/download
10. Brewin, C., Andrews, B., Valentine, J. Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2000. 68. P. 748–766.
11. Solomon, Z., Mikulincer, M., Benbenishty, R. Combat stress reaction-Clinical manifestations and correlates. *Military Psychology*. 1989. № 1. P. 35–47.
12. Лесков В. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» К., 2008. 20 с.

Kurkova K., Lutsenko-Myskiv L. SOCIAL ADAPTATION OF MILITARY PERSONNEL IN THE POST-WAR PERIOD

The article is devoted to the analysis of the problems of social adaptation of servicemen in the post-war period in Ukraine, to the identification of the main challenges faced by the servicemen after returning from the war, as well as to the evaluation of the effectiveness of existing support programs.

Social adaptation of servicemen after returning from the war is an extremely important topic for modern Ukrainian society. Military personnel who have participated in combat operations often face numerous challenges that can negatively affect their mental and physical health. Lack of adequate support can lead to social isolation, depression and other psychological problems. Successful adaptation is necessary to ensure stability in society and the safety of every citizen.

One of the key aspects of social adaptation is the integration of servicemen into civilian life. After a long period of service in the military, returning to civilian life can be very difficult. Military personnel may find it difficult to find a job, establish new social ties, and establish family relationships. Inadequate preparation for civilian life can exacerbate these problems. Therefore, it is important to create support programs that will help the military successfully adapt to new conditions.

Psychological support is another important element of social adaptation. Military veterans often suffer from post-traumatic stress disorder (PTSD) and other psychological problems. Lack of professional help can have serious consequences for their health and well-being. Psychological rehabilitation must be available and of high quality to help soldiers overcome traumatic experiences. The support of family and loved ones is also an important factor in this process.

Socio-economic support of military personnel includes ensuring their financial stability and opportunities for professional development. After demobilization, many military personnel face employment problems and insufficient income. Retraining and vocational education programs can significantly improve their chances of successful integration into the labor market. State support in this direction is key to ensuring a decent standard of living for servicemen and their families.

In addition, public support and recognition of servicemen's merits is important. Society should show respect and gratitude to those who defended the country in difficult times. The organization of various events dedicated to honoring veterans contributes to strengthening morale and a sense of self-worth among the military. Such support helps servicemen feel needed and valued members of society.

The study of social adaptation of military personnel in the post-war period is necessary for the development of effective rehabilitation and support programs. A deep analysis of

the needs and problems of the military will allow creating a systematic approach to their adaptation, taking into account all aspects – from psychological to socio-economic. This approach will help reduce the level of social tension and ensure stable development of society. Studying this issue is an important contribution to strengthening the security and well-being of the country.

Key words: *social adaptation, military personnel, post-war period, psychological support, integration, professional development, rehabilitation, social support, post-traumatic stress, employment.*